

J. Henkens

Het verval der vestingwerken van Weert

''In 1867 werden Maastricht en Venlo als vesting opgeheven, de laatste militaire verdedigingswerken uit het verleden afkomstig. Het moderne verdedigingsstelsel van het gewest had toen reeds geen versterkte steden meer van node.

Al eerder hadden als zodanig hun betekenis verloren Roermond, Stevensweert en Sittard, evenals de kleinere meest z.g. kasteelstadjes als Gennep, Heerlen, Valkenburg, Weert, Nieuwstadt, Montfort, welke hun waarde aan middeleeuwen en feodaliteit onleenden en dus slechts plaatselijke belangen hadden gediend. Wat van al deze plaatsen nog aan stadsmuren, muurtorens en poorten, wallen, bastions, rondelen en andere werken van dien aard over is, kan als historisch vestingwerk worden betiteld en verdient als monument van geschiedenis en kunst in stand te worden gehouden''.

Aldus W.H. Schukking, kolonel der genie b.d., in een artikel ''Krijgsbouw in Limburg''.¹

Helaas is er van de vroegere vestingwerken van de stad Weert slechts zeer weinig als historisch monument bewaard gebleven. Het enige wat van de omwalling nog rest, is een gedeelte van een muur langs de Emmasingel, die thans de afscheiding vormt van de tuin der Zusters Birgittinessen in de Maasstraat. Overigens zijn de muren en poorten geslecht en de grachten met de wallen verdwenen. Van het eens zo trotse kasteel van de Graven van Horne zijn nog over: de ruïnes van de voorburchtpoort, een rond hoektorentje, de onderstukken van de buitenmuren en de put op de binnenplaats alsmede een erg versmalde gracht.²

De vroegere Weerter vestingwerken

De eerste versterking van een woonplaats hield meestal nauw verband met de stichting als stad en deze was uiteraard een gevolg van het belang dat de Landsheer in strategisch of handelsopzicht aan de plaats hechtte. Het oudste privilege van Weert, dat bekend staat als ''het marktrecht'' of ''het stadsrecht'', dateert van 1414, doch aangenomen mag worden, dat de stad op dat moment reeds was voorzien van grachten, wallen en poorten. Rond 1455 werd door Jacob I van Horn, Heer van Weert, een aanvang gemaakt met de bouw van een nieuw kasteel, een indrukwekkend gebouw, royaal voor bewoning en sterk als verdediging.

¹ Gepubliceerd in ''Limburgs Verleden'' deel II, 1967, blz. 356-376, uitgegeven door het Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap te Maastricht.

² J. HENKENS: ''Het verval der Weerter vestingwerken'', in: het dagblad ''De Maas- en Roerbode'' 11-5-1962 en MR. ST. SMEETS, ''Weert en zijn monumenten'', een bijlage van het Voorlichtingsblad gemeente Weert, april 1976.

Wil men enig idee krijgen van de aard van dit bouwwerk en van de verdere verdedigingswerken van Weert, dan is men grotendeels aangewezen op de plattegrond van Weert uit ±1560 van de cartograaf Jacob van Deventer. Duidelijk is hierop te zien hoe het kasteel bestond uit twee afzonderlijke burchten, die geheel met water waren omgeven, dat tot vlak aan de muren reikte. Beide gebouwen waren onderling door een brug verbonden. De ene burcht, de voorburcht, was toegankelijk vanaf de Biest, terwijl het andere gebouw, het eigenlijke woonkasteel met 2 ronde en 2 vierkante torens, na 1560 door een brug aan de zijde van de tegenwoordige Kasteelsingel verbonden was met de stad. Tezamen met de voorburcht vormde dit woonkasteel een groots en imposant geheel.³

De kaart van Jacob van Deventer laat ook duidelijk zien, dat de stad geheel omgeven was met grachten (zelfs dubbel tussen de Langpoort en de Beekpoort), zes poorten en daar tussenin nog zeven bastions. Aan de binnenzijde van deze grachten bevond zich een muur vanaf het Morgatpoortje via de Hoogpoort tot even voorbij de Maaspoort; vanaf dit punt langs de Langpoort, Molenpoort en de Beekpoort tot aan het genoemde Morgatpoortje bevond zich enkel een aarden wal met palissadering.

De verwoesting der vestingwerken tijdens de Spaanse Successieoorlog

Tijdens de Spaanse Successieoorlog 1702-1714, tussen de keizer (als heer van Oostenrijk) met zijn bondgenoten de Republiek, Pruisen-Brandenburg en Engeland enerzijds en Frankrijk anderzijds gevoerd over de nalatenschap van Koning Karel II van Spanje, werd Weert op last van John Churchill, Graaf van Marlborough, voor de geallieerden ingenomen door Generaal Schulz in augustus 1702. Weert kwam sindsdien evenals Venlo, Roermond en nog andere plaatsen in het Overkwartier tot 1715 in de macht der Staten-Generaal der Verenigde Nederlanden. Deze bezetting van de stad was voorafgegaan door een zwaar beleg en vanzelfsprekend hadden de stad en het kasteel veel te verduren gehad van de oorlogshandelingen. De verdedigingswerken waren zwaar gehavend uit de strijd gekomen en een jaar lang werd er niets aan het herstel gedaan. Tengevolge van deze verwaarlozing liet de toestand dan ook zeer veel te wensen over. Uit een request⁴ d.d. 6 december 1703 van Urbani de Chanclos, kolonel van een regiment cavalerie en commandant van de stad en het kasteel van Weert, dat gericht was aan de Raad van State der Republiek van de Verenigde Nederlanden, blijkt de trieste situatie: "De helft van de stad is een veste van aerde, alwaer maar ene palissade aan de voet was ende een friese, ende alles bijnaer verrot sijnde, niet anders als van wilthout beplant.... het casteel was vervuild door het vuur van het beleg". Hij verzocht dan ook toestemming om bepaalde voorzieningen te treffen, opdat hij zich in geval van nood kon verdedigen en op het kasteel kon terugtrekken.

³ Zie voor een verdere beschrijving van het kasteel: F.W. VAN GULICK, "De twee kastelen van Weert", in: De Maasgouw 1968, afl. 4.

⁴ Algemeen Rijksarchief: Resoluties van de Raad van State nr. 648 (6 dec. 1703).

Plannen tot herstel

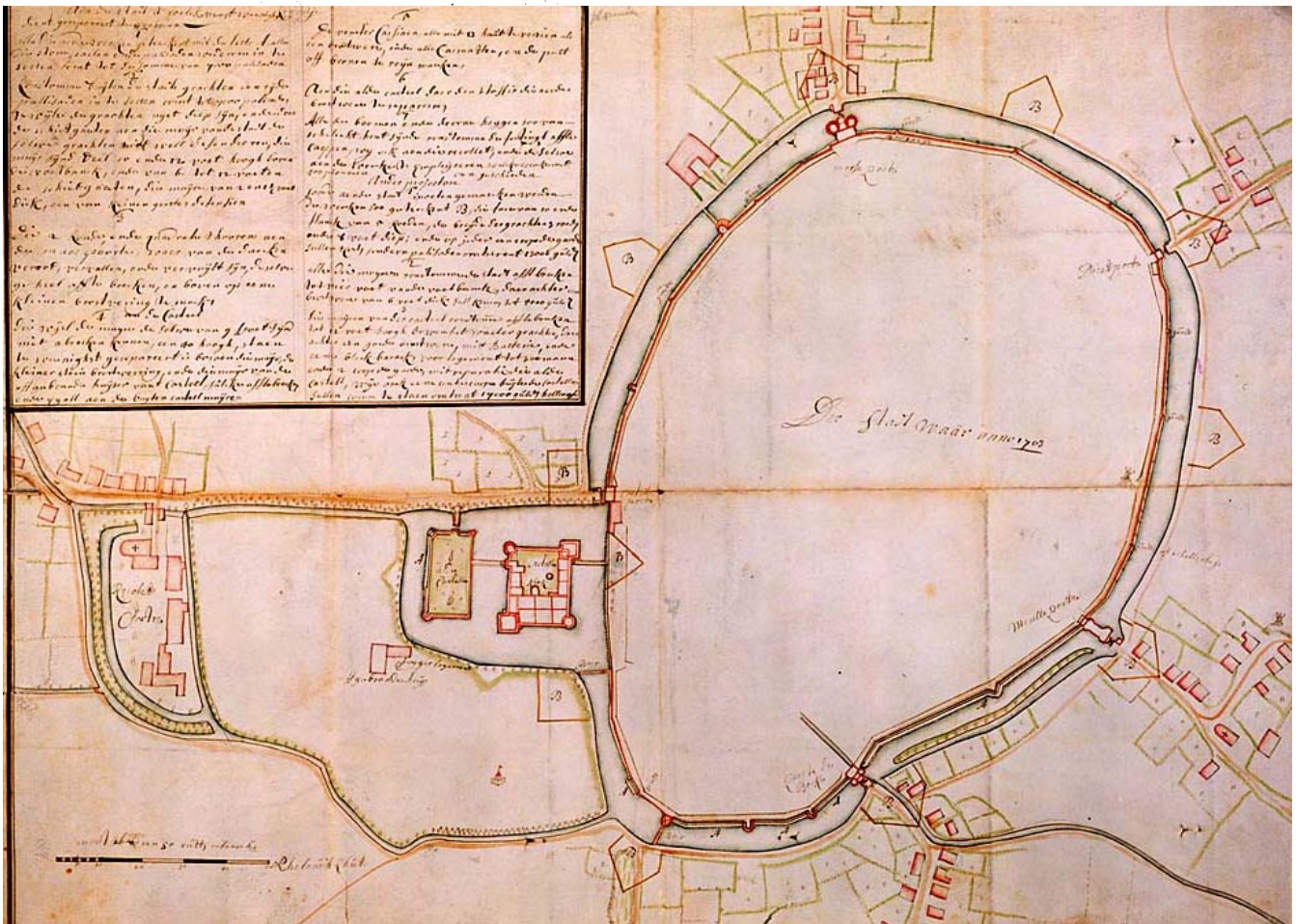
Reeds vóór de ontvangst van de missive van kolonel de Chanclos had de Raad van State, die de defensie bestuurde en waarvan de beroemde vestingbouwer Menno van Coehoorn adviseur was, bij besluit van 17 november 1703⁵ aan Ingenieur Nieuburg opdracht gegeven om de vesting Weert te inspecteren en een rapport met kostenopgave van het herstel in te sturen. In zijn rapport van 30 november⁶ zette Nieuburg uiteen, dat de grachten, wallen en muren rondom de stad van weinig defensieve waarde meer waren, daar de grachten niet diep genoeg waren en de muren slechts een hoogte hadden van 10 à 12 voet en een dikte van slechts 1½ à 2 voet. De stadspoorten lagen er in een vervallen toestand bij; van de 2 ronde en vierkante torens aan de Maaspoort waren de daken geheel verrot en vervuild. Nog erger was het gesteld met het kasteel, dat a.h.w. was veranderd in een ruïne, zodat het totaal onbruikbaar was geworden voor de legering van troepen. Op een bijgevoegde kaart⁷ waren de allernoodzakelijkste reparaties ingetekend en omschreven. De aarden wal tussen de Molenpoort en de Morgatpoort zou opnieuw voorzien moeten worden van stormpalen (7000 stuks) terwijl op andere plaatsen nog eens 7000 stuks palissaden moesten worden ingezet. De daken van de torens aan de Maaspoort dienden afgebroken te worden en hier bovenop diende een kleine borstwering aangebracht te worden. Geadviseerd werd verder om de grachten rond de stad te verbreden en te brengen op een diepte van 8 voet, de muren af te breken tot op een hoogte van 4 voet en daarachter een borstwering aan te brengen van 6 voet dikte. Wat het kasteel betreft, werden de volgende voorzieningen voorgesteld: afbraak van de muren tot 12 voet boven de gracht en het aanbrengen van een borstwering daarachter met een onderkomen voor 300 soldaten en twee wachtverblijven. Ook de vensterkozijnen moesten versterkt worden tot borstweringen, terwijl de put geheel gezuiverd behoorde te worden. Bij de voorburcht moesten de nodige reparaties verricht worden aan de aarden borstweringen en als materiaal hiervoor kon het hout gebruikt worden, dat vrij kwam door het kappen van al de bomen, doornhagen en verder struikgewas rond het kasteel.

Naast deze noodzakelijke herstelwerkzaamheden bepleitte Nieuburg de bouw van z.g. bastions, naar buiten uitspringende gedeelten in de vestingwal rond de stad in de vorm van onregelmatige vijfhoeken. In totaal werden er 8 van deze bastions gepland, n.l. bij de Maaspoort, Langpoort, Molenpoort, Beekpoort en Morgatpoort en verder nog 3 stuks tussen de voornaamste poorten in. Nabij het kasteel waren ook enkele bastions voorzien, doch van een enigszins andere vorm. In al deze bastions moesten posten ingericht worden voor de wachten. Het hele project werd begroot op fl. 35.000,- hollands.

⁵ Algemeen Rijksarchief: Resoluties van de Raad van State nr. 648 (17 nov. 1703).

⁶ Algemeen Rijksarchief: Resoluties van de Raad van State nr. 648 (3 dec. 1703).

⁷ Algemeen Rijksarchief: Inv. Hingman nr. 4386.

Verder verval en afbraak der vesting

In werkelijkheid is er van al deze voorgestelde verbeteringen niet veel terecht gekomen. Het rapport van Nieuburg met de daarbij behorende schets werd door de Raad van State voor advies in handen gesteld van de leden van Renswoude, van Coehoorn en de secretaris van Slingelandt. In de vergadering van 18 december 1703⁸ besloot de Raad van State tot het doen uitvoeren van de volgende werken: het aanbrengen van stormpalen en palissaden aan het stuk aarden wal tussen de Molenpoort en het kasteel en het afbreken van de muren van het kasteel tot de hoogte van de borstwering.

Hiermede is tevens het definitieve verval van het kasteel ingeluid. Het is nooit meer geheel opgebouwd. Het bleef in het bezit van de familie Chimay en vervolgens van die van Caraman-Chimay, die echter wegens hun verblijf elders genoeg hadden aan hun prachtige kasteel in Henegouwen en de ruïnes in Weert een steengroeve lieten.

Eerst in 1841 werd het door de erfgenamen van de prins van Caraman, ambassadeur van Frankrijk in Wenen, verkocht aan burgemeester Louis de Beerenbrouck van Weert, die op de nog aanwezige fundamenten van een der hoektorens het thans nog bestaande herenhuis liet bouwen. Nadat het geheel nog een tijdlang in het bezit was geweest van o.a. F. Coenen, lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, werd het in 1923 voor een bedrag van fl. 23.000,- verkocht aan de familie Scheymans uit Weert, die een houthandel op het terrein vestigde. Tijdens de veiling liet de gemeente de kans voorbijgaan om het voor een appel en een ei aan te kopen. Van het oude kasteel zijn enkel nog aanwezig de in de aanhef van dit artikel genoemde gedeelten.

Ook de stadsgrachten en stadswallen geraakten steeds verder in verval alsmede de poorten. In 1817⁹ nam de raad van de gemeente Weert het besluit om de restanten der vestingwerken af te breken teneinde te voorzien in werkgelegenheid voor behoeftige mensen. In 1824¹⁰ werd de sloop aanbesteed van de Beekpoorter-toren. Rond diezelfde tijd werden ook de brede grachten half gedempt en tot bleekvelden bestemd. De gedempte buitenste gracht tussen Beekpoort en Molenpoort werd zelfs op een duistere manier verkocht aan particulieren; vandaar dat dit stuk singel thans smaller is dan de overige singels. Ter plaatse van de wallen kwamen wandelwegen, die in het Weerts de naam "wélkes" behielden. In de jaren 1933-1934 tenslotte moesten tijdens de aanleg van de stadsriolering de reeds half gedempte grachten geheel verdwijnen voor de aanleg van de huidige singels.

Enige jaren geleden werden er door het gemeentebestuur bij een aantal toegangswegen naar de binnenstad enkele begin 19e eeuwse kanonlopen opgesteld, afkomstig uit de omgeving van Hellevoetsluis. Hierdoor heeft de stad iets van haar vroeger karakter als vestingstad teruggekregen.

⁸ Algemeen Rijksarchief: Resoluties van de Raad van State nr. 648 (18 dec. 1703).

⁹ J. HENKENS: "Inventaris van het nieuw-archief der gemeente Weert 1962", inv. nr. 302.

¹⁰ J. HENKENS: "Inventaris van het nieuw-archief der gemeente Weert 1962", inv. nrs. 5 en 303.